

پژوهشنامه تمدن ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوم، شماره چهارم، بهار و تابستان ۱۳۹۹

مطالعه تاریخی سنگ‌نگاره‌های دره نگاران ناهوک سراوان

نصرت‌خاتون علوی ناهوکی^۱

محمد مسیح هاشمی نیا^۲

حلیمه میرکازهی نژاد^۳

چکیده

سنگ‌نگاره‌ها نخستین بازتاب اندیشه و تفکر بشری بر روی بوم‌های سنگی می‌باشند. این نوع نگاره‌ها نوع اندیشه‌های تاریخ اجتماعی و طبیعی را بیان می‌نمایند. این آثار در همه مناطق جهان قابل مشاهده می‌باشند. بلوچستان از مناطق مهم ایران است که شاهد آثاری از این قبیل در منطقه‌های مختلف آن می‌باشیم. هدف این تحقیق مطالعه سنگ‌نگاره‌های دره نگاران ناهوک واقع در شهرستان سراوان می‌باشد که به صورت توصیفی - تحلیلی مطالب جمع‌آوری شده‌اند و مشخص گردید که سنگ‌نگاره‌های دره نگاران دارای نقوش حیوانی، انسانی و گیاهی و ابزار می‌باشند و این بدین معناست که در گذشته دره نگاران محل اسکان گروه‌های انسانی بوده که معیشتی بر پایه دامداری داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: سنگ‌نگاره، دره نگاران، ناهوک، نقوش حیوانی، نقوش انسانی

^۱ . عضو هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه ولایت ایرانشهر. n.alavi@velayat.ac.ir

^۲ . دانشجوی دکتری رشته تاریخ و تمدن ملل اسلامی و استاد مدعو دانشگاه ولایت ایرانشهر (نویسنده مسئول).
masih252017@gmail.com

^۳ . کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان. mirkazehi.h3531@gmail.com

تاریخ پذیرش نهایی: ۵-۱۱-۹۸

تاریخ دریافت مقاله: ۲۷-۴-۹۸

A Historical Study of the Petroglyphs of Negaran Valley in Nahuk, Saravan

Abstract

Petroglyphs and pictographs are the first reflection of the thoughts and ideas of mankind on rock. They represent social and natural history thoughts and are available all over the world, including Balouchestan. The aim of this paper is to study the petroglyphs of Negaran Valley in Nahuk district in Saravan township collected through a descriptive-analytical method. The results showed that the stone engravings of this valley represent animal, human, plant, images and tools which suggest that in the past, tribes who were engaged in stockbreeding lived in the Negaran valley.

Key words: petroglyph, Negaran valley, Nahuk, Animal imagery, human imagery

۱- مقدمه

انسان در اعصار گذشته خصوصا در دوران پیش از تاریخ برای انتقال پیام‌ها و مفاهیم ذهنی خود اقدام به ترسیم یا ایجاد نقوش و علائم خاصی بر روی سطوح مختلف قابل دسترسی خود نموده است. هنر کنده کاری روی سنگ که هنوز نیز حداقل بر سنگ گور ادامه یافته است، اگر از کهن ترین هنرهای آدمی نباشد، از ماندگارترین آنهاست. «امروزه ما به لطف نمایه های نمادین و اسطوره‌های به یادگار مانده، در حال کشف تاریخ باستان هستیم و هرچه باستان شناسان بیشتر به گذشته نزدیک می‌شوند دلبستگی ما به رویدادهای تاریخی کمتر می‌شود و به پیکره‌ها، نقاشی‌ها، معابد و خطوطی که برای ما باورهای انسان قدیم را آشکار می‌کند، بیشتر. پاره نمادها را هم فلاسفه و مورخین دینی با ترجمان این باورها به زبان قابل فهم امروزی ارایه می‌کنند. مردم‌شناسان نشان داده‌اند که هنوز هم شکل‌های نمادین در آیین‌های مذهبی و اسطوره‌های قبایل کوچک امروزی بدون کم‌ترین تغییری در روند قرن‌ها یافت می‌شوند» (یونگ، ۱۳۷۸: ۱۵۶).

سنگ نگاره‌ها را می‌توان نخستین بازتاب اندیشه بشری بر بوم‌های سنگی دانست که حامل پیام‌هایی از تاریخ اجتماعی و طبیعی گذشته است. این آثار در همه مناطق دنیا دیده می‌شوند و دلیل آن در دسترس بودن ماده اولیه آن که شامل ابزار خراش و تخته سنگ است که به وفور در طبیعت وجود دارد. مطالعه سنگ‌نگاره‌ها از آنجائی که باورها و شیوه زندگی انسان در گذشته را در برمی‌گیرد، برای دانش باستان‌شناسی حائز اهمیت است. منطقه بلوچستان که در جنوب شرقی جغرافیای ایران قرار دارد از مناطق با اهمیت این هنر در کشور بوده که در برگیرنده آثاری از پیش از تاریخ تا عصر حاضر است. از این رو مطالعه این آثار می‌تواند شرایطی را برای بازسازی محیط طبیعی و فرهنگی انسان در گذشته فراهم آورد. همچنین مقایسه این آثار با نمونه‌های مشابه آن در مناطق دیگر روابط بین آنها را برای دانش باستان‌شناسی نمایان می‌کند (شهلای بر، ۱۳۹۶: ۲).

۱-۱- بیان مساله

سنگ‌نگاره‌ها، کتاب‌های سنگی هستند که نویسندگان و هنرمندان آن‌ها، دوره‌های مختلف، زمانی که انسان هنوز زبانی برای گویش و خطی برای نوشتن نداشته، بواسطه آن‌ها ارتباط برقرار می‌کرده و شرح زندگی خود و دیگران و حتی محیط اقلیمی خود را تصویر کرده اند. سنگ نگاره‌ها، نمادهایی از: زبان، خط، آداب و رسوم، اسطوره‌ها، ادبیات و تعیین قلمرو و پیشرفت پلکانی بشریند، سنگ‌نگاره‌ها علایم و نشانه‌هایی هستند که از طریق آن‌ها نیاکان ما توانسته اند زندگی کنند و پیام خود را تا هزاران سال بعد از خود به یادگار بگذارند. سنگ‌نگاره‌ها، کهن‌ترین آثار تاریخی و هنری بجا مانده از بشرند که در آن‌ها رمز و رازهای فراوانی نهفته است و از بهترین پنجره‌های رو به گذشته‌های دور می‌باشند که از طریق آن‌ها می‌توان از منظرهای گوناگون زندگی انسان‌های اعصار کهن را رصد کرد.

آثار بسیار متنوع و فوق‌العاده جالبی از این هنرها در سرتاسر ایران شناسایی شده است. برای مثال: بیرجند (لاخ مزار)، خراسان (نهبندان)، یزد (ارنان)، سیستان و بلوچستان (نیک شهر و سراوان)، اصفهان (غرقاب و کوچری گلپایگان و ویست خوانسار)، لرستان (همیان کوه‌دشت)، خمه الیگودرز، میهد بروجرد، اراک (ابراهیم آباد، یساوول کمیجان، احمد آباد خنداب و خمین)، همدان (دره شهرستانه الوند، دره گنجامه، مهرآباد و خوشیجان ملایر)، کرمان (میمند و شاه فیروز)، آذربایجان شرقی (ارسباران)، کردستان (دهگلان و سارال)، تهران (روستای دولت آباد شهریار، کوه کفترو (قم)). گزارش ثبتی کارشناسان میراث فرهنگی، ۱۳۸۵).

سیستان و بلوچستان نیز دارای آثار تاریخی بسیاری در مناطق مختلف می‌باشد و مناطقی چون روستای کجوم واقع در سرباز، روستای تمندان تابع شهرستان خاش و روستای ناهوک سراوان مهد سنگ‌نگاره‌ها می‌باشند. «سنگ‌نگاره‌های دره نگاران ناهوک با توجه به تنوع و فراوانی که در نقوش آن‌ها دیده می‌شود ضمن اینکه نشانگر شکارگرانی هنرمند می‌باشد، سبک زندگی آن مردم و اخلاقشان را نیز به روشنی نشان می‌دهد» (بزی و حاتم، ۱۳۹۲: ۱۴).

۱-۲- ضرورت و اهمیت پژوهش

پی بردن به قدمت و فرهنگ و عقاید یک ملت باید زندگی پیشینیان را بررسی نمود. از آنجایی که گذشتگان حوادث مهم را بر روی سنگ‌ها حکاکی می کرده‌اند، پژوهش در سنگ‌نگاره‌ها کاری شگرف می‌باشد و از آنجایی که سنگ‌نگاره‌ها ناهوک سراوان از لحاظ بسامد نوع نقش‌ها بررسی نشده‌اند این تحقیق در نوع خود تازگی دارد.

۱-۳- پیشینه پژوهش

در رابطه با سنگ‌نگاره‌های ناهوک و نوع نقوش و بسامد آنان تحقیقی جداگانه صورت نگرفته است و این تحقیق در نوع خود تازه و شگرف است. اما تحقیقاتی در رابطه با سنگ‌نگاره‌ها و ارتباط آنان با اساطیر صورت گرفته است که در ذیل به آنان اشاره می‌کنیم. آغاز پژوهش‌های نقوش صخره‌ای ایران توسط پژوهشگران ایتالیایی در سال ۱۹۵۸ صورت گرفته است. زمانی که گروهی از زمین‌شناسان ایتالیایی جهت کشف و استخراج مواد معدنی در منطقه ی بلوچستان مشغول بکار بودند، تعدادی نقوش صخره‌ای در منطقه گزو را کشف کردند. این کشفیات را می‌توان نخستین پژوهش در مورد نقوش صخره‌ای ایران و بلوچستان دانست. پژوهش‌هایی در رابطه با بررسی نقوش سنگ‌نگاره‌ها در منطقه بلوچستان صورت گرفته است که به برخی از آنان در ذیل اشاره می‌نمایم. پایان نامه تحلیل شمایل نگاری و گاه‌نگاری سنگ‌نگاره‌های قصر قند نیک شهر که در سال ۱۳۸۹ توسط مجتبی سلطانی نگارش و دفاع شده است و به این نتیجه رسیده است که نقوش قصر قند با دو روش ضربه‌های مستقیم و ایجاد خراش به صورت مسبک بر سطح سنگ ایجاد شده‌اند و همچنین مشابهت‌های فراوانی با چنین آثاری از دیگر نقاط ایران دارند. پایان نامه کارشناسی ارشد بررسی و مطالعه سنگ‌نگاره‌های منطقه تفتان جنوبی که در سال ۱۳۹۵ توسط سید سلمان افروزه نگارش و دفاع شده است و نویسنده به این نتیجه رسیده است که مشابهت‌هایی در نقوش صخره‌ها به دلیل وجود فرهنگ یکسان با دیگر مناطق ایران وجود دارد و همچنین نقوشی که خاص فرهنگ مردم قدیم این منطقه بوده است وجود دارد.

پایان نامه بررسی و مطالعه سنگ نگاره های شهرستان خاش که توسط سعید شهلای بر در سال ۱۳۹۶ نگارش و دفاع شده است و تمامی سنگ نگاره های بخش های مختلف شهرستان خاش را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. مقاله اسطوره کاوی نقوش سنگ نگاره های ناهوک سراوان و بررسی حضور آن در زندگی انسان امروز منطقه نوشته کلثوم بزی و غلامعلی حاتم که در فصلنامه علمی-پژوهشی هنرهای تجسمی نقش مایه در سال ۱۳۹۲ به چاپ رسیده است و در آن به ارتباط سنگ نگاره با اساطیر پرداخته اند.

۲- سنگ نگاره و پیشینه آن

واژه فارسی سنگ نگاره را در برابر واژه لاتینی پترو گلیف به کار برده ایم که خود از دو واژه یونانی پتروس^۱ به معنای سنگ و گلیفین^۲ به معنای حک کردن تشکیل شده و نخستین بار در زبان فرانسه به صورت پترو گلیف^۳ به کار رفت. سنگ نگاره ها نقوشی هستند که به کمک ابزاری تیز یا محکم مانند فلز و قلوه سنگ به شیوه های مختلف مانند حک کردن، خراش دادن، ضربه زدن و کوبیدن و انواع شیوه های دیگر بر سینه صخره هایی که سطح آنها در اثر رسوب گرفتگی تیره شده و مناسب نقش اندازی است، ایجاد می شوند (وحدتی، ۱۳۸۹: ۱۴). اقوامی که زبانی برای سخن گفتن و خطی برای نوشتن نداشتند، مفاهیم مورد نظر خود را با کنده کاری روی سنگ جاودانه و منتقل کرده اند (ناصری فرد، ۱۳۸۸: ۱۰). سال یابی سنگ نگاره های ایران از دیدگاه صاحب نظران متفاوت است. به نظر تعدادی از آنان قدمت بعضی از سنگ نگاره های ایران به پنج تا چهل هزار سال هم می رسد، این سال یابی ها اکثراً از طریق کارکرد های مقایسه ای بوده و از رویکردهای علمی نوین (ریز فرسایش و رادیو کربن) کمتر بهره گیری شده است (فرهادی، ۱۳۷۴: ۱۵).

1. Petros

2. Glyphein

3. Glyphein

نقوشی که بر دیواره سنگی کوه‌ها و دره‌ها دیده می‌شود؛ برای زیست‌شناسان، تاریخ دانان، جامعه‌شناسان، مردم‌شناسان، باستان‌شناسان، نماد‌شناسان، دوستداران اسطوره‌ها، تاریخ فرهنگ، تاریخ زبان و هنرهای تاریخی و تزئینی، بسیار جالب و دیدنی می‌تواند باشد؛ این که چرا تقریباً ۹۰ درصد نقوش سنگ نگاره‌های ایران بز کوهی است. قسمت اصلی آن به اسطوره‌ها، فرهنگ، دین و اعتقادات مردم باستان ایران زمین مربوط می‌شود.

نگارگران عصر شکار موضوعاتی که برای هنر خود انتخاب می‌کرده‌اند بیشتر عبارتند از حیوانات از قبیل گاو وحشی، شتر دوکوهانه و بز کوهی با شاخ‌های بزرگ و کشیده که به سبک‌های گوناگون در غالب صحنه‌ها دیده می‌شود. نقوش شکارگرا و جدال انسان‌ها با یکدیگر و و تصاویر ماه و خورشید از دیگر موضوعات این سنگ نگاره‌ها هستند (کمپیل ۱۳۸۸، ۲۳). این محوطه‌ها با نقوشی که ذکر شد، واقعاً موزه‌های سنگی هنرهای صخره‌ای هستند که هر بیننده با ذوقی را به شدت تحت تاثیر قرار می‌دهند. به راستی چگونه در زمانی که افراد سواد خواندن و نوشتن نداشته‌اند، چنین با دقت و ظرافت هنر آفریده‌اند.

نیاکان ما باورها، ایده‌ها و تقدس‌های خود را در زیستگاه‌ها و بعضاً روی ظروف و لوازم زندگی خود (سفال‌ها، سنگ نگاره‌ها، سنجاق‌های سینه) تصویر و حک می‌کرده‌اند. این نقوش و تصاویر بیان‌کننده پیام‌های گوناگونی هستند که انسان‌های حکاک و نقاش هنرمندانه، ایده‌پردازی کرده‌اند به شکلی که امروز آن نقوش و تصاویر با صاحب‌نظران و اهل فن خود سخن می‌گویند و صاحب‌نظران در کنار آنها احساس لذت می‌کنند. این هنر آفرینی‌ها در گذشته اکثر ملل دنیا وجود داشته‌است. برای مثال ما نقوش بز کوهی را در اقلیم‌های گوناگون می‌توانیم مشاهده کنیم. ایران، پاکستان، قزاقستان، ارمنستان، قرقیزستان، افغانستان، جمهوری آذربایجان، ترکیه، یمن، مصر، عربستان، حتی کالیفرنیا، آریزونا و کلرادو در امریکا. با توجه به اینکه سبک طراحی آنها با هم تفاوت دارد؛ لکن همه آنها در یک اصل، شباهت بی‌تردید دارند. پیام و هنر صخره‌ای. (آموزگار، ۱۳۸۸: ۳).

وقتی سنگ نگاره‌های دنیا را مورد تعمق قرار می‌دهیم، به راحتی متوجه تفاوت هنر موجود در سنگ نگاره‌های ایران، با دیگر ملل می‌شویم. برای مثال بعضی سنگ نگاره‌های ایران با

تصاویر روی سفال‌ها و ابزار زندگی نیاکان ما در پیش از تاریخ رابطه و پیام مشترک دارند. ۹۰ درصد نقوش سنگ نگاره‌های موجود در ایران نقش بز کوهی با شاخ‌های بلند سمبلیک است که نشان و پیام آن "آب، باران، فراوانی نعمت، نگهبانی ماه، نگهبان و ناجی مشی و مشیانه" است و این ارتباط پیامی و کلامی مشترک بر روی سفال‌ها نیز از اعصار کهن بر جا مانده است. تصاویر بز کوهی بر روی سفال‌ها و نقوش آنها بر سنگ‌های سخت کوه‌ها با شاخ‌های سمبلیک، جداً تحسین برانگیز است. چقدر هنرمندانه بدایع آفریده‌اند. بجز چند کشور همسایه در هیچ کدام از ملل دنیا نمی‌توان نمونه‌هایی مشابه آنها را پیدا کرد. از همه مهمتر ارتباط نقوش دیواره‌های سنگی کوه‌ها و تصاویر روی سفال‌ها با اسطوره‌ها و داستان‌های کهن چندین هزار ساله ایران زمین است. «امروزه ما به لطف نمایه‌های نمادین و اسطوره‌های به یادگار مانده، در حال کشف تاریخ باستان هستیم» (یونگ ۱۳۷۸، ۱۵۶).

۳- موقعیت جغرافیایی سراوان و ناهوک

موقعیت جغرافیایی شهرستان سراوان در نقشه، ۶۲ درجه و ۲۰ دقیقه طول جغرافیایی و ۲۷ درجه و ۲۲ دقیقه عرض جغرافیایی می‌باشد. ارتفاع این شهرستان از سطح دریا ۱۱۶۵ متر و مسافت آن تا تهران ۱۹۰۶ کیلومتر است. شهرستان سراوان با مساحت ۱۶۰۹۶ کیلومتر مربع دارای ۸ دهستان بنام‌های گشت، حومه، ناهوک، جالق، کله‌گان، کوهک و اسفندک، کشتگان، بم‌پشت می‌باشد و مردم این شهرستان با گویش بلوچی صحبت می‌کنند. آب و هوای شهرستان سراوان در تابستان گرم و خشک و در زمستان معتدل است. کوه‌های کوه سفیدگشت، کوه سرخ در بم‌پشت، از مرتفع‌ترین کوه‌های این شهرستان محسوب می‌شوند. رشته کوه سیاهان طولانی‌ترین رشته کوه در این شهرستان می‌باشد که از نزدیکی‌های تفتان شروع و تا ناهوک در محدوده پاکستان ادامه دارد. از رودخانه‌های شهرستان سراوان می‌توان به ماشکید، سیمش و روتک اشاره نمود. (پرتال استانداری سیستان و بلوچستان ۱۳۹۸).

این شهرستان یک از شهرهای استان سیستان و بلوچستان است که مجموعه بی نظیری از سنگ نگاره های عصر شکار را در خود جای داده است. وجود بیش از ۵۰ سنگ نگاره شناسایی شده در شهرستان سراوان و ثبت ۱۵ مورد در فهرست آثار ملی کشور باعث شده است، این شهرستان لقب سرزمین نخل و نگاره را به خود اختصاص دهد (بزی ۱۳۹۲).

"ناهوک" یکی از دهستان های شهرستان سراوان استان سیستان و بلوچستان ایران است. این دهستان در بخش مرکزی شامل دو روستای کوچک تر به نام های «کوپک» در قسمت جنوبی و «کوشکوک» در بخش شمالی است که در میان این دو روستا باغ ها و نخیلات قرار دارند و جوی آبی از میان باغات از سمت غرب به شرق روستا تا زمین های کشاورزی جریان دارد. این روستا در میان دره ای قرار گرفته که در قسمت مرکزی دره رودخانه فصلی نسبتاً بزرگی قرار دارد و به هنگام بارندگی پر از آب می شود و منازل مسکونی و زمین های کشاورزی و باغات در کوهپایه قرار گرفته اند. این روستا از خوش آب و هوایترین روستا های سراوان است و مسافران زیادی به خصوص در فصل تابستان از این روستا بازدید می کنند. دره نگاران یکی از آثار تاریخی معروف که در آن حکاکی هایی از حیوانات قدیم و نحوه شکار آنان توسط انسان های آن دوره می باشد. قدمت تاریخی سنگ نگاره های این دره به ۱۰۰۰۰ سال قبل بر می گردد. از دیگر آثار تاریخی می توان به قلعه ای اشاره کرد که در میان باغات قرار دارد و در قدیم محل سکونت حاکمان بوده و در اطراف آن محل زندگی مردم عادی بوده است (گزارشات ثبتی کارشناسان میراث فرهنگی ۱۳۸۵).

۳-۱- دره نگاران، بزرگ ترین نگارخانه سنگی در ایران

در حدود ۳۶ کیلومتری شمال غربی روستای ناهوک و حدود ۷۰ کیلومتری شهر سراوان در انتهای دشت وسیع آبرفتی سردشت ناهوک در میان دره های پر آب و با صفا مجموعه ای کم نظیر و شاید بی نظیر از نقش و نگارکننده بر روی سینه سنگ ها و صخره ها به چشم می خورد که شاید از نظر تعداد و تراکم نقوش در یک محدود کوچک (که به بیش از هزاران نقش می رسد) بتوان آنرا «بزرگترین مجموعه معرفی و شناخته شده سنگ نگاره در ایران» معرفی نمود.

این دره را باید در واقعنگار خانهای زیبا و جالب توجه از نگارگران هزاران سال گذشته دانست. نقوش درهنگاران را میتوان در سه دوره قدیم و میانه و جدید مورد مطالعه قرارداد. نقوش دره نگاران که بیشتر نقوش انسانی و حیوانی هستند، کهن ترین نقوش آن متعلق به هزاره های چهارم تا هشتم قبل از میلاد ولی عمده نقوش آن متعلق به دوره میانه آن، یعنی هزار تا هزار و پانصد سال قبل از میلاد می باشد. از مهمترین نقوش آن می توان به نقوش انسانی به دو صورت با لباس یا بدون لباس (ملبس یا برهنه) و نقوش حیواناتی همانند اسب، خر وحشی، قوچ، کل و بز، جبیر، مار، گاو کوهاندار، شتر دو کوهانه، سگ، گرگ، روباه، گاو میش، یوزپلنگ و پلنگ و غیره نام برد (گزارشهای ثبتی کارشناسان میراث فرهنگی، ۱۳۸۵).

این اثر در تاریخ ۹ اردیبهشت ۱۳۸۲ با شماره ثبت ۸۵۰۳ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. دره نگاران در فاصله ۳۶ کیلومتری شمال غربی دهستان ناهوک و ۷۵ کیلومتری شهرستان سراوان واقع شده است. سنگ نگاره ها موجود در این دره که در محدوده کوچکی از این دره به بیش از هزاران نقش به صورت تک نگاره و تابلوی پرنگاره می رسد، در نوع خود بی نظیر هستند و می توان از آن به عنوان بزرگترین مجموعه شناخته شده سنگ نگاره در ایران با قدمتی ۱۰ هزار ساله یاد کرد. (همان)

در شهرستان های مختلف بلوچستان، «نگار کند» یا «سنگ نگاره» و در مواردی نقاشی های فراوانی را می توان بر روی سنگ نگاره های شهرستان سراوان در رشته کوه های سیاهان در شمال این شهرستان، تعدادی از این گونه حکاکی های صخره ای را در خود جای داده است.

با اینکه نقوش بلوچستان شباهت های بسیاری با نقوش دیگر مناطق ایران دارد اما مقایسه این نقوش با مشابه آن در همسایه شرقی یعنی دره سند (که امروزه برخی از مردم منطقه خود را به این فرهنگ نزدیکتر می دانند) نیز جالب توجه خواهد بود. «در مقایسه با نقوش عصر شکار در دره سند، نیز به شباهت ها و تفاوت های جالب می رسیم. نقوش حیوانی همچون آنچه در نگاران می بینیم در اندازه های کوچک (به طول ۱۵-۲۰ سانتی متر) حکاکی شده اند اما نقوش

انسانی در دره سند، برخلاف نگاران در اندازه های طبیعی کار شده است. نقش پنجه دست نیز در هر دو مکان و در اکثر صحنه ها اندازه طبیعی خود را دارد» (۱۹۹۷:۳۲- bandini, konig&others).

۳-۱-۱- نقوش حیوانی

حیوانات از نخستین همراهان و همزیستان بشر هستند که در عین تخصص و تنازع باهم، به یکدیگر نیازمندند. جانوران همواره برای آدمی سبب شگفتی و الگوهای زنده‌ی زندگی بودند و آدمی پیوسته نیم‌نگاهی به آنان و نگاهی به خود داشت و در مقایسه‌ی دائمی خود را برتر از آن‌ها می‌یافت و می‌کوشید تا آن‌ها را در خدمت زندگی هموارتر به کار گیرد و حیوانات بر اساس خصلت‌های ذاتی متفاوت تن به زندگی با آدمی یا گریز از او دادند، اما همواره حضور این موجودات در زندگی بشر محسوس بوده و هست. انسان گاه آن‌ها را شکار می‌کرد، گوشتشان را می‌خورد و پوستشان را لباس می‌کرد، از آن‌ها کار می‌کشید، سواری می‌گرفت. شبانه قصه‌هایی می‌ساخت و برای فرزندان خود تعریف می‌نمود و در قدرت حیوانات مبالغه می‌کرد تا قدرت خود را در غلبه بر او به نمایش بگذارد. در آغاز تصاویر آن‌ها را بر دیوار غارها حک می‌کرد نه برای آفرینش هنری، بلکه تا مقصود خود را به هم‌نوعش بیان دارد. از چوب و سنگ پیکره‌هایی از حیوانات می‌تراشید. بر پارچه‌ها، فرش‌ها و خیمه‌ها تصاویر آن‌ها را رسم می‌کرد. گاه تصاویری که رسم می‌نمود مانند توضیحات قصه‌ها واقعی نبودند، آن تصاویر بیش از آن که نشانه‌های عظمت و بزرگی حیوانات باشد، حکایت از تخیل خلاق آفریننده آن‌ها داشت» (ذاکری و جماران ۱۳۹۰:۳۰).

نقوش حیوانی بیشترین تعداد را در میان نقوش سنگ نگاره های سراوان و بخصوص منطقه نگاران (ناهوک) به خود اختصاص داده اند. نقش بز کوهی، اسب، خر وحشی، شتر، گاو، حیوانی شبیه مورچه خوار با خرطوم بلند، گربه سانان و سگ سانان و مار از جمله نقوش حیوانی موجود در سنگ نگاره های سراوان است، که در این میان نقش بز، بیشترین تعداد را به خود

اختصاص داده است و این می تواند ناشی از احترام و اهمیت خاصی باشد که بز در جای جای ایران برای مردم داشته است.

در اهمیت نقش بز کوهی می توان چنین بیان نمود که طرح های ترسیم شده توسط ایرانیان به خصوص نقش حیوان ملی ایران بز کوهی روح سادگی را القا می کند. هر یک از اقوام باستانی بز کوهی را مظهر یکی از عناصر مفید در طبیعت در نظر می گرفتند. انسان اولیه همواره در وحشت می زیست و از شیاطین می هراسید و نیرویی می خواست تا از او دفاع نماید به همین دلیل به طلسم وافسون و حتی تا سر حد پرستش آنان پیش می رفت.

مطالعه در مصنوعات ماقبل تاریخی انسان، به ماکمک می کند تا به میزان علاقه او در نشان دادن و معرفی آنچه که به عنوان خدا می پرستیده پی ببریم. به عنوان مثال، نقاشی خورشید و حیوانات مرتبط با آن مانند عقاب، شیر، گاو، گوزن و بز کوهی در آثار سفالی که به هزاره های چهارم پیش از میلاد برمی گردد، دیده می شود. مردم، به خصوص در قبایل کاسی لرستان، گردنبندهایی با آویز بز کوهی داشتند... گاهی تنها یکی از اعضای بدن حیوان مثل بال پرنده یا شاخ بز کوهی و گوزن، همراه با نقوش هندسی، بر روی سفالها نقش می شد. هر یک از اقوام باستانی بز کوهی را مظهر یکی از عناصر مفید طبیعت در نظر می گرفتند. مثلا در لرستان سمبل خورشید و گاهی اوقات هم نماد باران است؛ چرا که در آن زمان ماه را مرتط با باران و خورشید را مربوط به خشکی و گرما می دانستند. همچنین بین بز کوهی با آن شاخ های خمیده و منحنی و هلال ماه رابطه ای وجود داشت. به همین علت بود که اعتقاد داشتند شاخ های قوسی بز کوهی می تواند باعث بارش باران شود (با تصرف؛ ناصری فرد، ۱۳۸۸: ۱۳۷).

۳-۱-۲- نقوش انسانی

نقوش انسانی در تمامی سنگ نگاره ها نسبت به نقوش حیوانی بسامد پایین تری دارند و این امر نیز در سنگ نگاره های دره نگاران صدق می نماید. «نقوش انسانی، به همان نسبتی که باید

بین صید و صیاد وجود داشته باشد، نسبت به جانوران کمتر است» (فرهادی، ۱۳۸۹: ۱۶۱). انسان ها در نقوش نگاران به صورت پیاده و سواره و کمانداران در حال شکار، برهنه و پوشیده، قابل تشخیص هستند. به طور خاص در دره نگاران، تصویری از انسان بالدار که نمونه آن در نقوش سایر نقاط ایران و جهان دیده شده است و همچنین تصاویری که ویای انسان عقلب چهره می باشند و حتی می توان حدس زد که نقش پرنده باشند و اغلب دیدگاه ها بر این است که انسان های بالدار باشند.

۳-۱-۳- فنجان نماها

به گودیهای ایجاد شده بر روی سطوح صاف سنگ توسط انسانهای کهن، فنجان نما گفته می شود. آن ها از کهنترین و گسترده ترین آثار ایجاد شده توسط بشر در میان سنگ نگاره های ایران و جهان هستند. فنجان نماها توسط ابزار خاصی (سنگ، استخوان حیوان، فلزات و...) ایجاد شده اند و اندازه کلی آن ها (عمق و قطر) از دو تا بیش از سی سانتیمتر متفاوت می باشد (بزی، ۱۳۹۲: ۱۲).

شاید قبل از اختراع سفالگری، محلهایی برای نگهداری مواد اعم از جامد و مایع نیز بوده اند. در کنار زیستگاه های کهن این آثار را می توان با ابعاد و اندازه های مختلف و متعدد دید. اکنون آثار صیقلی روی سنگهای گردی که درون فنجان نماها بر روی گیاهان خشک و تازه چرخانده یا کوبیده می شده به سختی قابل مشاهده اند. همانطور که قبلاً ذکر شد، فنجان نماها آثار به جا مانده از بشرند که عمری بس طولانی دارند. شاید بوجود آمدن آنها بر اثر تصادف بوده و با استفاده از گودی های طبیعی بر روی سطوح سنگهای صاف درون غارها آغاز شده باشد و شواهد نشان می دهد که هرچه از زندگی بشر بر روی کره زمین می گذشته، تعداد و تنوع فنجان نماها نیز بیشتر می شده است. جالب اینکه علاوه بر تنوع و تفاوت، کاربری آنها نیز متنوع شده است. کارکردهای گاهشماری، جهت نمایی و صورفلکی و کارکردهای آیینی از جمله این کارکردهاست» (ناصری فرد، ۱۳۸۸: ۱۴۸).

از فنجان نماها برای گاه شماری نیز استفاده می کردند و برای شمردن ایام یا نوشتن برخی رویدادها از نقوش آنان بر صخره ها بهره می برده اند.

۳-۱-۴ ابزارها

نگاره‌های دیگری که دارای بسامد نسبتاً بالایی در سنگ نگاره‌ها می‌باشند مربوط به ابزار هستند. به درستی سنگ‌نگاره‌ها، حتی از ابزارهای سنگی و استخوانی نیز بیشتر گذشته آدمیان را برای ما بازگو می‌کنند. این عکس‌های ماقبل تاریخی، آدمیان را با ابزارهایش، هیئت و شمایل و ژستهایش، شکارها، و شکارگاه‌هایش با هم نشان می‌دهد. در این سنگ نگاره‌ها نیز ابزار و ابزار ساز و شیوه استفاده از ابزار، با هم نموده شده‌اند (فرهادی، ۱۳۷۴: ۳۷).

در سنگ نگاره‌های دره نگاران ابزاری چون شمشیر، تیر و کمان و نیزه قابل مشاهده می‌باشند که بیشتر تصاویر مربوط به کمان می‌باشند که علاوه بر گویا بودن استفاده از این ابزار در شکار می‌توان به قدرت بازوان و آدمیان آن زمان نیز اشاره نمود.

نتیجه

حاصل بررسی سنگ‌نگاره‌های ایران و دنیا یک پیام واضح دارد و آن وجود یک وحدت رویه تکاملی در کل انسان‌ها در گذشته است که در جریان زندگی خود از آن خودآگاه یا ناخود آگاه پیروی و گذر کرده‌اند. سراوان سرزمین نگاره‌هاست که وجود سنگ نگاره‌ها در آن نشان از قدمت و تاریخ شگرف این منطقه دارد، وجود شکل‌های مختلف سنگ نگاره از تصویر بز، انسان و شکار نشان دهنده سبک زندگی در دوران پارینه سنگی می‌دهد که با توجه به یافته‌های هم عصر آن نشان از وجود قرابت‌ها در زندگی مردم آن عصر می‌باشد. گرچه این موزه‌های نمایان بر سنگ می‌تواند در توسعه گردشگری نقش بسزایی داشته باشد اما به علت غفلت از آنها اینک نه تنها این سنگ نگاره‌ها ناشناخته مانده بلکه در حال تخریب نیز هستند. سنگ نگاره‌های دره نگاران را آنگونه که در این تحقیق بررسی نمودیم دارای نقوش حیوانی و انسانی و غیره می‌باشند که نقوش حیوانی دارای بسامد بالایی می‌باشند و نقش بزکوهی بسیار مشهود می‌باشد و این به باورها و اعتقادات مردم آن زمان برمی‌گردد که بزکوهی را دارای

تقدس می دانستند و نقوش انسانی نیز به تفکرات آنان درباره انسان های بالدار و عقاب پیکر بازمی گردد و همچنین نقوش ابزار بیانگر این موضوع می باشد که انسان های آن زمان برای معیشت به شکار با ابزار گوناگون که هر کدام مهارت خاصی را می طلبد، مشغول بوده اند. امید است در آینده متخصصان و محققین بتوانند، از فرایندهای مشهود و غیر مشهود، پی به پیام های مستتر سنگ نگاره ها ببرند و پیام آنها، دستاوردی جدید و اثربخش برای ایجاد همبستگی فرهنگی ملل جهان شود و عاملی جهت وفاق ملت ها گردد.

منابع

- آموزگار، ژاله، ۱۳۸۸، «تاریخ اساطیری ایران»، تهران: سمت، چاپ یازدهم
- بزی، کلثوم؛ حاتم، غلامعلی، (۱۳۹۲) «پژوهشی هنرهای تجسمی نقش مایه»، فصلنامه علمی، سال هفتم، شماره هفدهم، زمستان
- سلطانی، مجتبی، (۱۳۸۹)، «شمایل نگاری سنگ نگاره های قصرقند نیکشهر»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان
- شهرلی بر، سعید، (۱۳۹۶)، «بررسی و مطالعه سنگ نگاره های شهرستان خاش»، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی روح الله شیرازی و فریبا موسی پورنگاری، دانشگاه سیستان و بلوچستان
- فرهادی، مرتضی، (۱۳۸۹)، مجموعه مقالات اولین و دومین هم اندیشی انسان شناسی هنر، سایه نگاری های سنگی بی چشم، هنر پیش از تاریخ در استان مرکزی، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر، چاپ اول
- کمبل، جوزف، (۱۳۸۸)، قدرت اسطوره؛ گفت و گو با بیل مویرز، ترجمه: عباس مخبر، تهران: نشر مرکز، چاپ پنجم
- گزارش های ثبتی کارشناسان میراث فرهنگی استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۵.
- ناصری فرد، محمد، (۱۳۸۸)، سنگ نگاره های ایران - نمادهای اندیشه نگار، خمین: ناشر مولف، چاپ اول

وحدتی، علی اکبر، (۱۳۸۹)، «بوم‌های سنگی گزارش بررسی دو مجموعه هنر صخره‌ای در خراسان شمالی، بجنورد، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی گردشگری استان خراسان شمالی

یونگ، کارل گوستاو، (۱۳۷۸)، نسان و سمبولهایش، ترجمه: مجمود سلطانیه، تهران: جامی، چاپ ششم

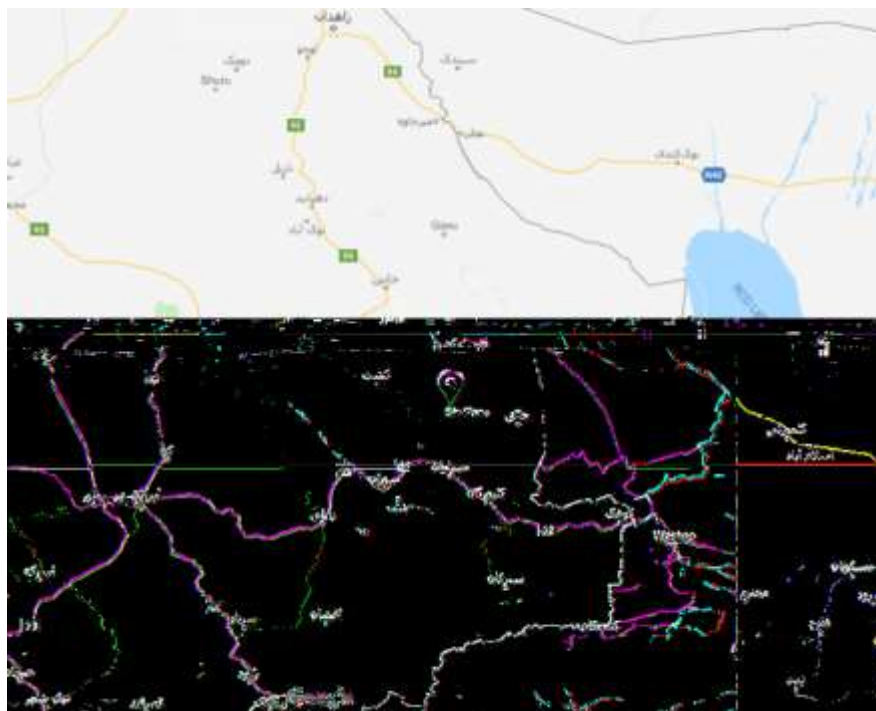
References

Bandini-konig, ditte& others, The Indus cardle and crossroad of civilization, embassy offederal republic of Germany, Islamabad, 1997.

تصاویر:

موقعیت جغرافیایی شهرستان سراوان

تصویر موقعیت جغرافیایی ناهوک

تصویر نمای کلی از دره نگاران

تصویر ۱. نقش بز بر صخره

تصویر ۲. نمونه ای از انسان بالدار یا انسان درحال عبادت

تصویر ۳. شبه عقاب یا به تعبیری عقاب چهره که شبیه به آن در سنگ نگاره های دیگر نقاط ایران و جهان نیز دیده شده است.

تصویر ۴. نمونه ای از فنجان نما در دره نگاران

تصویر ۵. نقش سنگ نگاره

تصویر ۶. نمونه نقوش سنگ نگاره های سراوان

تصویر ۷. نمونه ای دیگر از نقوش سنگ نگاره